KINO SES REJISSYORINIŃ KÁSIP SÍPATÍNDA QÁLIPLESIW BASQÍSHLARÍ

Q.N.Tilepov – *assistent oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: madaniyat, san’at, kadr, kino sanoati, ovoz rejissyori.
Ключевые слова: культура, изобразительное искусство, кадр, кинематография, звукорежиссёр.
Key words: culture, art, personnel, film industry, sound director.

Ózbekstan Respublikası óziniń 32 jıllıq ǵárezsiz rawajlanıwı dawamında ásirlerge barabar joldı basıp ótti. Tariyxıy qısqa usı dáwirde qala hám awıllarımızdıń, pútkil mámleketimizdiń kelbeti, jámiyetimizdegi sociallıq-siyasiy múnásibetler pútkilley ózgerdi. Turmısımızdıń barlıq salaları menen tarmaqlarında turaqlı ósiw pátleri kózge taslanbaqta. Eń áhmiyetlisi, xalqımız qálbinde óz jurtına iyelik etiw sezimi, usı ullı watannıń búgingi hám erteńgi kúni maǵan da baylanıslı degen juwapkershilik tuyǵıları kúsheyip, onıń sana-sezimi menen dúnyaǵa kóz qarası keńeyip barmaqta. Nókis–mámleketimizdiń náwqıran, zamanagóy hám jedel rawajlanıp baratırǵan qalalardıń biri. Bul jerde milliy hám jáhán arxitekturalıq mádeniyatınıń aldınǵı jetiskenliklerin ózinde jámlegen kóplep sawlatlı hákimshilik, mádeniy-turmıslıq imaratlar, turaq jaylar, medicina, bilimlendiriw hám sport orayları boy tiklegen. Qalada iri sanaat kárxanaları, bankler, Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyasınıń Qaraqalpaqstan bólimi, Ózbekstan kórkem óner akademiyasınıń Qaraqalpaqstan bólimi, jazıwshılar, kompozitorlar, arxitektorlar birlespeleri, teatr hám muzeyler, kinostudiya, ǵalaba xabar quralları xizmet kórsetpekte.

Kino tarawında jıynalıp qalǵan bir qatar mashqalalardıń tiykarǵı sebeplerinen biri kadrlar máselesi bolıp tabıladı. Keyingi jıllarda kino tarawı ushın qánigeler tayarlaw aktual máselege aylandı. Sebebi, bunı ashıq tán alıwımız kerek, professional dárejedegi kino qánigeleri, atap aytqanda, ses rejissyorların tayarlaw ushın, áwele, milliy ruwxtaǵı hám milliy tildegi oqıw qollanbalar, sabaqlıqlar álbette kerek. Burınǵı basqarıw principi dáwirinde mámleketimizde televidenie, radio, kino tarawları ushın qánigeler tayarlaytuǵın joqarı oqıw ornları joq edi ózbek tilindegi oqıw qollanbalarda jaratılmaǵan. Sońǵı jıllarda Ózbekstan Respublikası joqarı bilimlendiriw, ilim hám innovaciyalar ministirligi, hám de Ózbekstan Respublikası mádeniyat ministrligi sharapatı menen Respublikamızdıń dóretiwshilik joqarı tálim mákemelerine rawajlanǵan shet mámleketlerde jaratılǵan eń zamanagóy metodikalıq ádebiyatlar ózbek tiline awdarıw, tálim procesine sırt el joqarı tálim máskanlarınıń aldıńǵı tájiriybelerin engiziw hám sol jol menen kadrlar tayarlaw sapasın asırıwǵa qaratılǵan bir qatar reformalar ámelge asırılıp atır. Bul jaqsı álbette, biraq bul sabaqlıq yamasa basqa ádebiyatlardı ózbek tiline awdarıwda jańasha esabat yamasa joqarıdan kelgen tapsırmanı orınlaw ushın emes, bálki watanımız keleshegi bolǵan jaslarǵa eń zamanagóy hám sapalı bilimler beriwi múmkin bolǵan kerekli ádebiyatlardı tańlay biliw hám awdarma procesinde hám milliy kadrlar tayarlaw sistemasına uyqas túrde jumıs aparıwımız zárúr boladı. Hárqanday taraw sıyaqlı ekran tarawın jáne de rawajlandırıw ushın maman jas kadrlardı tárbiyalaw zárúr boladı. Kino hám televideniye tarawında iskerlik júrgizip atırǵan qánigeler bolsa hám ruwxıy hám kásiplik tárepten joqarı dárejede rawajlanǵan bolıwı kerek.

1992-jıldan baslap, Mannon Uyǵur atındaǵı Tashkent mámlekelikt kórkem óner institutında (házirgi Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı), 2009-jıldan baslap bolsa Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2009-jıl 1-apreldegi «Ózbekstan Milliy teleradiokompaniyası sistemasında joqarı texnologiyalı teleradio úskenelerinen paydalanıw nátiyjeliligin jáne de asırıw ilajları haqqında»ǵı PQ-1088-sanlı sheshimine tiykarlanıp, Tashkent informaciyalıq texnologiyaları universitetinde de «ses rejissyorlıq» tálim jónelisi ashılıp, kadrlar tayarlaw boyınsha bir qatar reformalar alıp barılmaqta. Tayarlanıp atırǵan kadrlarǵa salıstırǵanda qoyılıp atırǵan talaplar da ózgerdi. Búgingi kún qánigeleri tek ǵana zaman menen birdey bolıwı, bálki óz qánigeligi boyınsha pán-texnika tarawında erteń júz beriwi múmkin bolǵan jańalanıw, rawajlanıwlardı, jańalıq ashılıwı múmkin bolǵan jańa texnologiya hám usıllardı hám aldınan prognoz ete alatuǵın dárejede kámil bolıwı kerek. Qoyılıp atırǵan bunday talaplarǵa juwap beretuǵın qánige kadrlardı tayarlaw ushın bolsa, áwele, olarǵa bilim hám ilimiy tájiriybe beretuǵın professor-oqıtıwshılardıń ózleri áne sonday joqarı dárejede tayarlanǵan bolıwı tiyis.

Búgingi kúnde eń tez rawajlanıp atırǵan taraw informaciya texnologiyaları tarawı bolıp, XXI-ásir biykarǵa informaciya asiri dep atalmaydı. Sonday eken, kino tarawı ushın qánigeler tayarlawshı tálim mákemelerinde hám qánigelik pánlerinen sabaq beriw procesin túpten kórip shıǵıw, jańa usılda sabaq aparıwǵa keńirek itibar qaratıw hám onıń ushın zárúrli shárt-shárayatlardı jaratıw dáwiri keldi.

Áne sol maqsetke erisiw ushın Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutında qatar jumıslar ámelge asırılıp atır. Atap aytqanda, instituttıń B-blok daǵı sawlatlı oqıw ornı remonttan shıǵarılıp, bul imaratta texnogen studiyalardı shólkemlestiriw, pavilonlardı qurıw, qospa programmalar menen kadrlar tayarlaytuǵın magistratura hám doktorantura programmaların jolǵa qoyıw jumısları alıp barıldı. Áne sol haqıyqattı tereń ańlaǵan túrde miynet qılıw, ózbek hám qaraqalpaq kino kórkem óneri tarawı ushın kadrlar tayarlawda olardı jáhán talapları dárejesindegi básekige shıdamlı kadrlar etip tárbiyalaw búgingi kúndegi eń aktual wazıypalardan biri bolıp tabıladı. Kino hám televideniе tarawında zamanagóy talaplarǵa juwap beretuǵın, milliy kino kórkem óneri dástúrlerin saqlap, rawajlandırıw hám rawajlandırıwǵa ılayıq, kórkem dóretiwshiliktiń zamanagóy metodları, innovaciyalıq texnika hám texnologiyalardı puqta iyelegen joqarı maman qánigelerdi tayarlaw búgingi kúnde pedagoglardıń eń tiykarǵı minneti.

Kino bul bir jámááttıń tınımsız miyneti nátiyjesinde júzege keledi. Onda islep atırǵan hárbir qánige óz qánigeligin puqta iyelegen bolıwı talap etiledi. Kompozitor ma, operator ma, ses rejissyorı ma, grimyor ma hámmesiniń miynetin birlestirip júzege shıǵaratuǵın kásip iyesi bul rejissyor bolsa al rejissyordan keyingi filmniń dawıs imkaniyatlarına, ses sheberligine juwapker shaxs bul ses rejissyorı bolıp esaplanadı. Dástúrge kóre, bir filmniń jaratılıwında ses rejissyorınıń tómendegi wazıypaları bar.

- filmniń tiykarǵı ideyasın jetkerip beriwde muzıka hám shumlardan nátiyjeli paydalanıw;
- filmniń ulıwma kórkemligin asırıw;
- súwretke alıw orınlarında operator menen birge islesiw;
- súwretke alıw orınlarında yaǵnıy imarat ishinde bolsa akustikalıq jaǵdayın anıqlaw;
- filmniń montaj protcesine qatnasıw;
- filmniń shumavoy effektlerin durıs paydalanıw;
- filmniń dawıslastırıw (ozvushka) payıtında aktyorlardıń artikulyaciya, dikciyasınıń durıs aytılǵanlıǵı, scenariyde berilgen dialoglardıń aktyorlar durıs aytılıwdı tekseriw;
- filmde ses operatorı menen birge islesiw;
- scenariy avtorı menen birge islesken halda tuwrı aytılǵanlıǵın anıqlaw.

Juwmaqlap aytqanda filmde mine usı wazıypalardı atqarıwda ses rejissyorınan úlken bilim, kásiplik tájiriybe talap etedi. Mine usı kásip iyelerin tayarlawda Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti Nókis filalında nátiyjeli jumıslar islenbekte. Filial 2008-jılı dúzilgen bolsa, 2012-jildan baslap kino, televideniе hám radio ses rejissyorlıǵı qánigeligi ashılıp házirgi dáwirge deyin kino, televideniе hám radio tarawları ushın maman qánigelerdi tayarlap kelmekte. Bul bolsa usı tarawlardıń ele de alǵa ilgerlewinde, olarda sıpatlı jumıslar alıp barılıwında.

Ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston. 2021, 464 b.
2. Тилепов Қ. «Ҳужжатли фильмларида режиссёрлик маҳорат» Educational research in universal sciences 2.1 special (2023): 454-459.
3. Тилепов Қ. «Кино-тарбия воситаси» Innovative development in educational activities 2.5 (2023): 314-317.
4. Tilepov Q. Main factors of the history and development of karakalpakfilm studio. World bulletin of social sciences, 2023, 27, 169-171.
5. Xolmo‘minov M, Xushvoqov A. Madaniyat markazlari faoliyatini moliyalashtirishning asosiy omillari.//jur. “oriental art and culture” scientific-methodical journal volume 3 issue 1/march 2022.
6. Заретдинов К. "Овоз ёзиш тизими тарихи ва назарий асослари" oriental art and culture 3.3 (2022): 285-287.
7. Bawetdinov Sh. «Ovoz rejissori studiyada» so‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi 6.9 (2023): 115-117.

REZYUME. Ushbu maqolada Qoraqalpog‘istonda kinematografiyaning va ovoz rejissyorligi kasbining rivojlanish bosqishlari, badiiy filmlarning yoshlar hayotida tutgan o‘rni va filmlarning yaratilishida ovoz rejissyorining vazifalari haqida so‘z yuritiladi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается развитие професии кинематографиста и звукорежиссёра а Каракалпакстане, роль фильмов в жизни молодёжи, а также обязанности звукорежиссёра при создании фильма.

SUMMARY. This article talks about the stages of development of cinematography and the profession of sound director in Karakalpakstan, the role of beautiful films in the life of young people, and the duties of a sound director in the creation of a film.

QARAQALPAQSTANDA ILIM HÁM MÁDENIYAT HÚJJETLI FILMINIŃ ALÍNÍWÍ TARIYXÍNAN

.

M.Yusupbaev - *úlken oqıtıwshı,*
N.Ernazarov - *assistent oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Kalit so‘zlar: rejissyor, kinostudiya, dublyaj, syomka, operator, truppa repertuar, saxna, kompozitsiya, zamonaviy film, tarixiy film, xronika, aktyor, teatr.

Ключевые слова: режиссёр, киностудия, дубляж, съёмка, оператор, труппа репертуар, сцена, композиция, современное кино, исторический фильм, хроника, актёр, театр.

Key words: director, film studio, dubbing, shooting, cameraman, troupe repertoire, stage, composition, modern cinema, historical film, chronicle, actor, theater.

Qaraqalpaqstan Respublikasında mádeniyat hám kórkem ónerdiń rawajlanǵanlıǵın sonnan biliwge boladı, sebebi biziń áwladtan- áwladqa jetip kelgen kórkem óner, sonıń ishinde kino tarawın aytsaq boladı. Sebebi, qaraqalpaq jerinde tuwılıp ósken hárbir insan kórkem ónerden shetlep ótpeydi desek asıra aytqan bolmaymız. Ullı insanlardıń dóretiwshiligi menen olardıń omirdi jan-táni menen súyip, keńnen túsinip onıń sheksiz imkaniyatların hár tárepleme keńnen jarata bilgen. Biziń áwladtan-áwladqa jetip kelgen miyraslarımızdı kóz-qarashıgınday asırawımız kerek. K.S.Stanislavskiy «Egerde siz ózinizdiń dóretiwshiligińizde Servantes, Shekspir, Leonardo da Vinchi, Rafael, Lev Tolstoy, Balzak, Gi De Mopassan, Chexov, Repin hám taǵı basqa da dóretiwshilerdiń shıǵarmalarına jaqınlasqıńız kelse, onda shártli túrde tábiyat nızamlarına sanalı túrde jeke ózinizdiń dóretiwshilikti ózinizge baǵındırıp alatuǵın jeke ózlerińizdiń dóretiwshiligizde sınap, tábiyat nızamların tuwrı hám anıq qollana alıwıńızdı úyrenińler» dep atap kórsetken edi. [2.9]

Ózbekistan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoevtiń 2021-jıl 7-apreldegi shıqqan PK-6202» Kino san’ati va sanoatini yangi bosqichga olib chiqish sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada tako-millashtirish to‘g‘risida»gi [1.1] qararına tiykarlanıp (Pravda vostoka ukaz Prezidenta Uzbekistana № 164 (14934) 8-aprel 2021 g) Qaraqalpaq kino tarawında basqa Respublikalar qatarında teńnen qádem taslap kino, kórkem ónerine degen itibardı ele de kúsheytiwge bekkem at salısıp atır. Qaraqalpaqfilm óziniń kóp jıllıq tájiriybesine súyene otırıp dáslep «Uzkinoxronika Qaraqalpaqstan filialı» dáwirinen baslap-aq hújjetli filmlerdi súwretke ala basladı. 1973-jıldan baslap «Uzkinoxronika Qaraqalpaqstan filialı»na jumısqa kelgen Talasbay Abdireimov rejissyor sıpatında qabıl etilgen bolsa, 30-jıldan aslamıraq waqıt ishinde nátiyjeli miynet etip, qaraqalpaq kino ónerin rawajlandırıwǵa eristi.

Talasbay Abdireimov 1973-jılı túsirilgen «Qaraqalpaqstanda ilim hám mádeniyat» atlı hújjetli filmin súwretke alıwǵa qatnastı. Ol 1973-jılı Ostrovskiy atındaǵı Tashkent mámleketlik teatr hám súwretshilik institutın tabıslı tamamlap kelgennen soń «Uzkinoxronika Qaraqalpaqstan filialı»na rejissyor lawazımına jumısqa qabıl etilip usı filmniń súwretke alıw jumısları menen óziniń dóretiwshilik jumısın basladı. Sol waqıtları «Uzkinoxronika Qaraqalpaqstan filialı» direktorı Kamal Mámbetov edi. «Qaraqalpaqstanda ilim hám mádeniyat» atlı hújjetli filmniń avtorı Kamal Mámbetov hám Babash İsmoylovlar edi. Rejissyorı Tashkentli Rumiya Sharifdjanova, Uzkinoxronika rejissyorı operatorı Uktam Rizaev bul operatorda Tashkentten kelgen. Bul hújjetli film 2-bólim 20 minuttı quraydı. Filmniń birinshi súwretke alıw procesi Tórtkúl qalasınan